

LJEVAK

**book
marker**

KNJIGA PREDSTAVLJA STUDIJU U KOJOJ SU S ASPEKTA POLITOLOGIJE, POVIJESTI I TELOGIJE OBRADENE POLITIČKE PRILIKE NA DIJELU BLISKOGA ISTOKA KOJI ŽIDOV, KRŠĆANI I MUSLIMANI NAZIVAJU SVETOM ZEMLJOM.

Boris Havel

ARAPSKO – – IZRAELSKI SUKOB

Religija, politika i povijest
Svete zemlje

Boris Havel rođen je 1966. u Sarajevu. Doktorirao je na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu na temi *Religijski aspekt arapsko-izraelskog sukoba*. Na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu u Izraelu magistrirao je komparativnu religiju, a na sveučilištu Livets Ord/Oral Roberts University u Uppsali u Švedskoj diplomirao međunarodne odnose i povijest. Objavio je više znanstvenih i stručnih članaka vezanih uz Bliski istok, a bavi se i prevodjenjem. Sudski je tumač za engleski, hebrejski i švedski jezik. Zaposlen je u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova.

Dosad izišlo (izbor):

- ✓ Douwe Draaisma
TVORNICA NOSTALGIJE
Sjećanje, vrijeme, starost
- ✓ Aleš Bunta
MAGNETIZAM GLUPOSTI
Platon, Erazmo Rotterdamski, Alan Ford
- ✓ Noam Chomsky/David Barsamian
SUSTAVI MOĆI
Razgovori o globalnim demokratskim pobunama i novim izazovima pred američkim imperijem
- ✓ Hrvoje Klasić
JUGOSLAVIJA I SVIJET 1968.
- ✓ Jules Evans
FILOZOFIJA ZA ŽIVOT
I ostale opasne situacije

www.ljevak.hr

**interdisciplinarna urbana biblioteka
za čitatelja/čitateljicu 21. stoljeća**

Knjiga Borisa Havela ***Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest Svete zemlje*** predstavlja interdisciplinarnu studiju u kojoj su s aspekta politologije, povijesti i teologije obrađeni pozadina, razvoj i trenutačne političke prilike na dijelu Bliskog istoka koji Židovi, kršćani i muslimani nazivaju Svetom zemljom. U ovome djelu po prvi put na hrvatskom jeziku arapsko-izraelski sukob prikazuje se onako kako ga vide sami akteri. U njihovoj percepciji povijest i teologija igraju presudnu ulogu. Autor zato opsežno prenosi povijest židovskoga naroda, od Abrahama, preko starozavjetnih proroka i kraljeva, prilika iz vremena Drugoga hrama, nastanka kršćanstva, židovskih ustanaka protiv Rimljana i izгона iz zemlje do povratka na Cion i uspostave Države Izraela. Potom na temelju primarnih izvora opisuje nastanak islama, prva desetljeća njegova širenja tijekom kojih je kanonizirano muslimansko viđenje Židova i kršćana te muslimansko-židovske odnose kasnijih razdoblja, do pojave cionizma i dalje.

Bez izbjegavanja konfliktnih i kontroverznih tema, Havel čitljivim stilom i zanimljivim opisima povezuje povijesno sjećanje, teološke percepcije i političke programe aktera bliskoistočnih previranja.

“Knjiga predstavlja vrlo vrijednu interpretaciju odnosa između teologije, povijesti i politike na primjeru jednog od najdužih sukoba u novijoj povijesti.”

prof. dr. sc. Vlatko Cvrtila, iz Recenzije

“Knjiga *Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest Svete zemlje* izniman je doprinos političkoj znanosti, ali i društvenim i humanističkim znanostima u Hrvatskoj uopće. Riječ je, prvo, o temi kojom se dosad nitko nije bavio tako temeljito, sustavno i mjerodavno kao Havel, [a] drugo, o umnogome inovativnome interpretacijskom pristupu odnosa teologije, povijesti i politike.

Ukratko, pred čitateljima je iznimno vrijedna znanstvena studija koja nema premca u hrvatskim društvenim i humanističkim znanostima.”

prof. dr. sc. Mirjana Kasapović, iz Predgovora

169,00 kn

ISBN 978-953-303-576-5

9 789533 035765

www.ljevak.hr

Boris Havel
ARAPSKO-IZRAELSKI SUKOB
Religija, politika i povijest Svete zemlje

Biblioteka

Izdaje

Naklada LJEVAK d.o.o.

Direktorica

PETRA LJEVAK

Urednik

KRISTIJAN VUJIČIĆ

Boris Havel

ARAPSKO-IZRAELSKI SUKOB

Religija, politika i povijest Svete zemlje

Zagreb, travanj 2013.

© za hrvatsko izdanje
Naklada LJEVAK d.o.o. i Boris Havel 2013.

Knjiga je objavljena uz novčanu potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Recenzenti

prof. dr. sc. VLATKO CVRTILA
prof. dr. sc. MIRJANA KASAPOVIĆ

ISBN 978-953-303-576-5 (meki uvez)
CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 835691

ISBN 978-953-303-577-2 (tvrdi uvez)
CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 835693

Sadržaj

Zahvale	11
Predgovor (prof. dr. sc. Mirjana Kasapović)	15
1. UVOD U PROBLEMATIKU	
ARAPSKO-IZRAELSKOG SUKOBA	23
Država Izrael: politička koincidencija ili?	29
2. METODOLOGIJA I IZVORI	41
Metoda primijenjena u ovom istraživanju	44
Važnost povijesne perspektive	50
Važnost teološke perspektive	54
Vremenski i prostorni okvir	56
Pregled dosadašnjih istraživanja	59
Izvori korišteni u ovoj knjizi	72
Napomene o nazivlju i transliteraciji	83
Ostale napomene	87
3. ULOGA I VAŽNOST	
POVIJESTI U ŽIDOVSTVU I ISLAMU	89
Povijesna zbivanja kao objava	
i odraz duhovnoga stanja u židovstvu	92

Islamski svijet:	
“društvo izoštrenoga historijskog osvještenja”	102
Povijest i percepcija aktualnih bliskoistočnih zbivanja	108

4. PREGLED POVIJESTI

SVETE ZEMLJE DO ISLAMSKIH OSVAJANJA	111
Biblijska povijest Izraela	112
Povijest Judeje tijekom razdoblja Drugoga hrama	145
Hasmonejska država	169
Pompejevo osvajanje Jeruzalema i Judeje	177
Herodijansko razdoblje	184
Nemiri i pobune u Judeji	189
Vladari Arhelaj, Filip i Herod Antipa	193
Izravna rimska vlast nad Judejom	197
Počeci židovske sljedbe kršćana	200
Rimska prokuratura u Judeji	208
Židovski ustanak i opsada Jeruzalema	216
Pad Jeruzalema i uništenje Hrama	224
Masada: posljednje uporište	236
Drugi ustanak pod vodstvom Bar Kohbe	248
Zaključak: Promjena u židovskome mesijanizmu nakon Bar Kohbe	257

5. NEŽIDOVI

U ŽIDOVSKIM IZVORIMA I TRADICIJI	267
Božji savez s Abrahamom	268
Objava: epistemološki značaj	269
Izrael kao izabrani narod	272
Zaključak: Nežidov kao nositelj političke vlasti u Erec Izraelu	288

6. ISLAM, ŽIDOVI

I PALESTINA OD NASTANKA ISLAMA DO 1917.	291
Muhamed: prorok i ratnik iz Hidžaza	295

Muhamedova polemika, sukobi i ratovi protiv Židova	301
Nasljeđe kanoniziranih muslimansko-židovskih sukoba	334
Židovske prilike	
tijekom nastajanja islamskog imperija	346
Zlatno doba muslimansko-židovskih odnosa	354
Vjerska radikalizacija i obnova <i>žimijskog</i> statusa	360
Orijent pod osmanskim imperijem	362
Zaključak: Dvojba iznošenja	
cjelovitosti muslimansko-židovskih odnosa	369
7. RAZVOJ CIONISTIČKOG	
POKRETA I RELIGIJSKOG CIONIZMA	381
Dolazak židovskih	
naseljenika i početak političkog cionizma	383
Dvojba religijskog cionizma	389
Religijski cionizam tijekom britanskog mandata	399
Kršćanski cionizam: ponovno otkriveni filosemitizam	404
Cionizam nakon Holokausta	439
Proglašenje i prva dva desetljeća Države	442
Šestodnevni rat	
i njegove političko-religijske posljedice	446
Jom kipurski rat: neočekivan	
ratni preokret i nastanak pokreta <i>Guš emunim</i>	461
Zaključak: Novi cionistički mesijanizam	479
8. ISLAMSKI TERITORIJI	
I ŽIDOVSKA POLITIČKA VLAST	489
Hadži Emin el-Huseini:	
vjesnik džihada i radikalizma	497
Arapski ustanak	
1936. – 1939. i njegova religijska obilježja	509
Hadži Eminova uloga u promicanju nacizma	520
Kraj Mandata i arapsko-izraelski rat 1947. – 1949.	530
Sukobi i ratovi do 1967.	545

Borba za “oslobođenje Palestine”	
u doba postpanarabizma	553
Sporazumi s Izraelom:	
mape puta k miru ili etape džihada?	558
Zaključak: Kanonski obrasci i otporni Židov	568
9. ZAKLJUČAK:	
PERCEPCIJA, BIT I BUDUĆNOST SUKOBA	579
Teološka politika ili politička teologija?	584
Pojmovnici i kratice	591
Popis literature	599
Kazalo imena i nazivlja	619

Za Veru

Zahvale

Knjiga *Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest Svete zemlje* plod je petnaestogodišnjeg izučavanja te teme, a onih koji su me tijekom godina intelektualno i duhovno zadužili i koji su na neki način zaslužni za njezin konačni oblik je puno. Sve ih pobrojiti u ovoj kratkoj zahvali nemoguće je. Ipak, nekoliko imena moram spomenuti.

Najprije bih zahvalio mentoru, profesoru Vlatku Cvrtili s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Zamisao da se arapsko-izraelski sukob obradi izrazito multidisciplinarno te da se bliskoistočna politička previranja postave u kontekst religije i šire povijesti velikim dijelom potječe od njega. Njegovi savjeti i ohrabrenja tijekom istraživanja i pisanja značili su mi jako puno. Zahvaljujem i predsjednici povjerenstva za ocjenjivanje doktorata, profesorici Mirjani Kasapović: zanimljive i konstruktivne razmjene katkad suprotstavljenih mišljenja te njezina knjiga *Politički sustav i politika Izraela* bili su mi od velike koristi u radu.

Ključna osoba za nastanak ove studije, kao i općenito za moje razumijevanje važnosti religijsko-povijesnoga aspekta u arapsko-izraelskom sukobu, jest Moshe Sharon, profesor s Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu. Uvid u glavninu građe za ovo istraživanje, osobito primarne izvore o ranim muslimansko-židovskim odnosima te kvalitetne sekundarne izvore, stekao sam na kolegijima profesora Sharona i mnogobrojnim razgovorima i druženjima s

njim nakon što sam 2005. dovršio magistarski studij na Hebrejskom sveučilištu. Bez pretjerivanja mogu reći da bez nesebične, srdačne i stručne pomoći profesora Sharona, ova knjiga nikad ne bi ugledala svjetlo dana.

Profesor Michael Stone s istoga sveučilišta uveo me u bogatstvo literarnog opusa iz vremena Drugoga hrama te razvoj religijske i političke židovske misli u razdoblju između dovršetka Biblije i pisanja Talmuda. Arheologiju i povijest Jeruzalema i Svete zemlje izučavao sam na odličnom kolegiju “na terenu” *Historical Geography of Jerusalem Through the Ages* profesora Shaula Sapira. Za dio interpretacija biblijskog teksta primijenjenih u ovoj knjizi zahvaljujem profesoru Odedu Irshaiju, za uvod u poslijebiblijski mesijanizam u židovstvu Israelu Yuvalu, a za detaljno obrazloženje ranih židovsko-kršćanskih odnosa profesoru Davidu Satranu. Na neke izvore o muslimansko-židovskim odnosima i šijitskom islamu uputio me profesor Ze’ev Maghen, dok je profesor David Graham Cashin s *Columbia International Universityja* sa mnom podijelio korisne primarne i sekundarne izvore o odnosima muslimana i nemuslimana na Bliskom istoku. Za razumijevanje arapsko-židovskih odnosa u aktualnoj izraelskoj svakodnevici puno dugujem razgovorima s profesorom Raphaelom Israelijem i njegovom suprugom Margalit, Mishiju i Avigail Neubach, Nadžvi Salameh, Jürgenu Bühleru i Aviju Kedaru. Za razumijevanje uloge religije u oblikovanju svjetonazorâ, ideologija i političkih teorija općenito presudnu ulogu imali su kolegiji na dodiplomskom studiju koji sam pohađao na Sveučilištu *Livets Ord* (podružnica američkoga *Oral Roberts Universityja*) u Uppsali u Švedskoj. Izdvojio bih izvanredna predavanja profesora Torbjörna Aronsona, Johna Swailsa te osobito rektora Ulfa Ekmana. Za razumijevanja uloge Holokausta u suvremenoj židovskoj misli zahvalan sam profesoru Paulu A. Levineu sa Sveučilišta u Uppsali, te pokojnom profesoru Davidu Bankieru s *Yad Vashema*.

Zahvaljujem ljubaznom osoblju Knjižnice za humanističke i društvene znanosti Hebrejskog sveučilišta, Knjižnice na *Rothberg*

International School i Caspari centra u Jeruzalemu te NSK-u u Zagrebu, koji su mi pomogli u pronalaženju literature i nekih “opskurnih” dokumenata što bi bez njihove pomoći vjerojatno ostali neobrađeni.

Od ostalih sugovornika koji su na različite načine pridonijeli pisanju doktorata (jezičnim savjetima, ukazivanjem na izvore, konstruktivnom kritikom) ili nadahnuli ideje za neke dijelove ove knjige – a da se nisu nužno slagali s mojim viđenjem bliskoistočnih zbivanja ili ja s njihovim – zahvaljujem Jozi Bagariću, Tomislavu Bošnjaku, Naidi Mihal Brandl, Roniju Brandlu, Jovanu Čulibrku, Jasminki Domaš, Dariji Gabrić, Ivi Goldsteinu, Bernardici Jurić, Tomislavu Kovaču, Daliboru Matiću, Ivanu Pavičiću, Šaulu Rosenzweigu, Sonji Samokovlija, Nevenu Sesardiću, Višnji Starešina, Darku Tanaskoviću, Daliboru Vrgoču i Vatroslavu Župančiću. Zahvaljujem direktorici Naklade Ljevak, Petri Ljevak, koja je u ovoj knjizi prepoznala djelo vrijedno objavljivanja.

Najveći teret pisanja doktorata, a potom i knjige strpljivo je podnijela moja obitelj. Supruzi Veri, kojoj posvećujem ovu knjigu, te sinu Natanu, kćeri Emmi i majci Ani zahvaljujem za potporu i razumijevanje zbog vremena koje sam proveo u istraživanju i pisanju umjesto s njima.

Na koncu želim naglasiti – s obzirom na kontroverznu i osjetljivu prirodu mnogih tema obrađenih u ovoj knjizi – da su svi zaključci i teze iznijeti u njoj, sve eventualne pogreške te sva odgovornost jedino i isključivo moji.

Boris Havel
U Zagrebu, 1. prosinca 2012.

Predgovor

Bliski istok društveno je najheterogenija i politički najkonfliktnija regija u suvremenom svijetu. Obuhvaća povijesno, privredno, politički i kulturno zapanjujuće različite zemlje pa regionalni komparatisti nisu potpuno suglasni o tome ni kako bi regiju trebalo nazvati¹ ni tko su sve njezine članice ni koja ih zajednička obilježja povezuju u jednu cjelinu. Ponajprije, nema jedinstvene prostorne taksonomije Bliskog istoka. U standardnim studijama koje su nastale u proteklih pola stoljeća nabraja se tridesetak azijskih, afričkih i europskih zemalja, ali se samo osam nalazi u svim katalozima: Egipat, Irak, Iran, Izrael, Jordan, Libanon, Sirija i Turska. Treba im dodati i Palestinsku samoupravu koja nije međunarodno priznata država, ali je zemljopisno i politički konstitutivan dio Bliskog istoka te se u regionalnim taksonomijama najčešće navodi pod nazivima Palestinska samouprava i Zapadna obala i Pojas Gaze. Tih devet političkih entiteta čini jezgru regije (*core area*) ili Bliski istok u užem smislu. Ostalo su rubne zemlje, *fringe areas* (Binder, 1958:416), koje čine Bliski istok u širem smislu ili Veliki Bliski istok.

Još je teže izraditi analitičku taksonomiju, to jest utvrditi obilježja koja su zajednička svim ili većini zemalja koje čine Bliski istok. U regionalnoj politološkoj komparatistici iskristalizirali su se strukturni i dinamički pristup određenju regije. Strukturni pristup

1 O semantičkim problemima v. Kasapović (2010.).

– koji se naziva i normativnim i identitetnim pristupom – nastoji utvrditi neka trajnija strukturna obilježja koja dijele sve ili velika većina zemalja u nekoj regiji. Dinamički pristup temelji se pak na promjenjivim konstelacijama konfliktnih ili nekonfliktnih političkih procesa i odnosa među članicama neke regije. Unatoč postojanju niza zajedničkih strukturnih obilježja bliskoistočnih zemalja – osmansko pravno, upravno i kulturno naslijeđe, poslijeosmanska politička i ekonomska kolonijalna ostavština, “oktroirani” način nastanka i dugotrajan klijentelistički status većine država, slaba državnost, autokratski i teokratizirani politički režimi, ključna uloga vojske u unutarnjoj politici, tribalizam, patrimonijalizam i dr. – regiju poglavito “homogeniziraju” konfliktni procesi kao temeljni oblik interakcije (Jung, 1997.; Trautner, 1997.; Perthes, 2000.; Lea, 2001.; Solingen, 2007.; i dr.). Perthes (2000:18, 29) tvrdi da Bliski istok kao regiju definiraju konfliktni obrasci interakcije njezinih članica među kojima središnje mjesto ima izraelsko-arapski sukob. Pritom je bitno da regija bude određena autohtonim sukobima, da sama proizvodi sukobe i da u osnovi bude “konfliktno autonomna”, što znači da sukobi imaju regionalne uzroke i da nisu rješivi dok na to ne pristanu ključni regionalni akteri. To, dakako, ne znači da su iz sukobâ isključeni izvanregionalni akteri ili da je njihov utjecaj na regionalna zbivanja zanemariv. Solingen (2007.) definira cijelu regiju pojmom *Bella Levantina*, “grotlom ratova”, mnoštvom sukoba koji se tipološki protežu od međudržavnih ratova preko vojnih intervencija i mobilizacija do invazija, demonstracija sile, graničnih sukoba i nasilnih prekograničnih subverzija. U tom “grotlu ratova” najveći utjecaj na regionalni i svjetski mir i politiku ima izraelsko-arapski sukob. To je konstitutivna “konfliktna konstelacija odnosa” na Bliskom istoku koja se počela stvarati još potkraj 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća kroz arapsko-židovske sukobe u osmanskoj i britanskoj mandatnoj Palestini da bi se nakon nastanka Izraela 1948. pretvorila u niz međudržavnih ratova i drugih vrsta sukoba, uključujući državni i “socijalni” terorizam. Nije stoga čudno što je upravo arapsko-izraelski sukob desetljećima u žarištu i politike i

znanosti i što nema važnije regionalne teme od njega. Upravo se njome bavi Boris Havel u svojoj knjizi *Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest Svete zemlje*. U njoj razmatra isprepletenost religije, politike i povijesti u dugovječnome arapsko-izraelskom sukobu na prostorno malom dijelu Bliskog istoka koji nastanjuju Arapi i Židovi, a kojemu silnu “dodanu vrijednost” daje to što ga svi sudionici sukoba smatraju svojom Svetom zemljom.

Autor polazi od postavke da su povijesni događaji u oblikovanju suvremenog judaizma i islama bili važniji nego u bilo kojoj drugoj religiji. Ni judaizam ni islam teološki se ne oslanjaju na metafizičke doktrine i vjerske dogme – iznimka je dogma o jednoboštvu – nego na povijesne događaje u kojima je glavni akter Bog. Bog je gospodar povijesti koji obznanjuje svoje postojanje i svoju volju kroz povijesne događaje te se povijest, u konačnici, mora shvatiti u teološkim pojmovima. Takva impostacija povijesti, osobito njezinih političkih i vojnih dimenzija, u oblikovanju identiteta nužno vodi k pitanju o ulozi vjere u suvremenim zbivanjima na Bliskom istoku. Ako je povijest, a napose vojno-politička ekspanzija, bila presudna za oblikovanje izvornog židovstva i islama, u pogodnome povijesnom trenutku može se pokrenuti obratan proces – da se mesijanska i eshatološka zbivanja što ih predviđaju proročanstva u objema religijama pokušaju ostvariti ovozemaljskim vojnim i političkim akcijama.

Budući da su povijesni događaji presudni za oblikovanje židovskog identiteta, autor se iscrpno bavi poviješću Svete zemlje i Židova, pri čemu suvremeno židovsko viđenje povijesti interpretira u religijskom kontekstu prema uzoru na glasovitu studiju Shuberta Speroa *Holocaust and Return to Zion: A Study in Jewish Philosophy of History*. U sklopu sukoba koji je u žarištu njegova interesa, autora zanima kako su u židovskoj povijesti i tradiciji “prošli” nežidovi. Konstatira da je odnos Židova i nežidova utvrđen u biblijskim konceptima saveza i objave. Bit je koncepta saveza čovjeka s Bogom uzajamno preuzimanje obveza: Bog se obvezuje da će Židovima dati zemlju, a Židovi se obvezuju da će se pokoravati njegovoj

volji. Savez Boga i njegova naroda značio je uspostavu Kraljevstva Božjeg na zemlji koju je Bog obećao svome narodu. U konceptu objave Bog preko Abrahama i židovskog naroda obznanjuje svoju volju te su upravo po tome, a ne po nekim svojim izvanrednim osobnim i kolektivnim svojstvima i vrlinama, Židovi “izabrani narod”, a krivovjeran je svaki narod koji stječe spoznaje o Bogu drugim putevima, dakle svi nežidovi. I dok Sveto pismo zabranjuje ugnjetavanje stranaca i nalaže pravedno postupanje prema njima, u Talmudu i halahičkim zakonima nastalima nakon razaranja Svetog hrama očit je “etnocentričniji” pristup koji Židovima propisuje odvojenost od nežidova ne samo u vjerskome nego i u društvenom životu uopće. Savezom je utanačeno da će Bog kazniti Židove odmetnu li se od saveza s njime te je, eksplicitno i implicitno, objavljeno da će u tom slučaju njihovom zemljom zagospodariti tuđinci i da će tuđinska vladavina u Zemlji Izraelovoj biti izraz Božje volje. Židovi su stoga dugo prihvaćali tuđinske vlasti, rijetko im se i kolebljivo suprotstavljali. Prekretnica je bio jedan suvremeni događaj, Šestodnevni rat 1967., u kojemu su Židovi pobijedili svoje arapske neprijatelje i zaposjeli Judeju i Samariju, Golan i Gazu i, što je najvažnije, Stari grad u Jeruzalemu s Brdom hrama. U tom se ratu, tvrdi Havel, nalaze zameci preobrazbe religijskog cionizma iz kozmopolitskog mesijanstva u mesijanizam prožet “nacionalnim militarizmom”. Viziju općeg otkupljenja u kojoj svi narodi svijeta imaju blagodati od izbavljenja Židova i nadolazećeg doba općeg mira zamjenjuje vizija izraelskog otkupljenja zaposjedanjem i naseljavanjem područja biblijske pradomovine, makar to iziskivalo nasilne sukobe s nežidovskim narodima. Država Izrael ne tretira se, doduše, kao ispunjenje mesijanskog obećanja, ali postaje nešto što ga čini mogućim. Konkretna politička posljedica te religijske i duhovne preobrazbe bio je početak sustavnog naseljavanja ratom osvojenih područja, napose posvemašnja “materijalna hebrejizacija” Jeruzalema i njegove okoline. Premda su sekularne aškenaske vlasti prvotno gledale na židovsko naseljavanje osvojenih područja iz pragmatične, a ne iz metafizičke perspektive – osvojenu zemlju

vidjeli su kao zalog u budućim pregovorima s Arapima – s vremenom je sve više prevladavala metafizička perspektiva u kojoj su se novoosvojena područja poimala kao dio Božje baštine koja je napokon došla u ruke Židova i koja se više ne smije ispustiti iz njih. Nakon što je na izborima 1977. prvi put u povijesti Izraela na vlast došla desnica, naseljavanje nije više opravdavano samo sigurnosnim i političkim, nego i ideološkim i duhovnim razlozima.²

Odnos muslimana prema Židovima od pojave proroka Muhameda do 1917. nije bio ujednačen i dosljedan. Muhamed je izvorno bio sklon Židovima, pozivao ih je da prihvate njegovo poslanje i oponašao je neke njihove bogoštovne običaje, ali je tijekom vremena taj odnos prerastao u otvoreno neprijateljstvo koje je posljedomalo porobljavanjem, protjerivanjem i ubijanjem Židova. Nakon što je prešao iz primarno propovjedničke u primarno političko-vojnu fazu, Muhamed je najviše vremena proveo ratujući kako bi područja na kojima su živjeli nemuslimani stavio pod političku vlast islama. Do Muhamedove smrti vojni sukob muslimana i Židova načelno je bio završen: Židovi su bili poraženi i podčinjeni te nisu više

2 Metafizička perspektiva oduvijek je bila svojstvena židovskoj desnici, a sublimirana je u političkom sloganu o Velikom Izraelu, dok je pragmatična perspektiva bila svojstvena izraelskoj ljevici, a sublimirana je u političkoj krilatici “zemlja za mir”. Te su dvije perspektive prikrivale kulturni sukob o “izraelskome nacionalnom identitetu – tko su Izraelci i tko bi trebali biti, kao i o identitetu Države Izraela – kakve je vrste Država Izrael i kakva bi trebala biti” (Waxman, 2008:75). Nikad nije trajno prevladalo jedno shvaćanje nego su oba s vremenom izgubila vjerodostojnost: prvo zato što je nakon propasti mirovnih procesa i izbivanja druge intifade 2000. godine većina Izraelaca postala uvjerena da im Palestinci neće uzvratiti mirom za vraćenu okupiranu zemlju, a drugo zato što bi se u granicama Velikog Izraela našlo više milijuna Palestinaca koji bi ugrozili židovsku prirodu države. Stoga se oblikovao novi “centristički konsenzus” o tome da Izrael napokon treba utvrditi svoje granice povlačenjem s većine – ali ne i s cijelog – područja Zapadne obale i okončati okupaciju. “Treći put” Waxman naziva “jednostranom separacijom”: jednostrano znači da će Izrael učiniti ono što smatra najboljim za sebe, neovisno o sporazumu s Palestincima, a separacija znači odvajanje od Palestinaca “fizičkim i mentalnim zidom” (86-87). Prvi ozbiljan korak u tom pravcu bilo je jednostrano izraelsko povlačenje iz Pojasa Gaze 2005., a drugi korak izgradnja zida koji razdvaja Izraelce i Palestince sa Zapadne obale. Ako je suditi prema izvrsnoj Kaplanovoj (2005.) analizi filozofije i politike desnoga revizionističkog cionizma, “treći put” nije posve nov i mnogo je bliži desnoj nego lijevoj opciji rješenja izraelsko-arapskog sukoba.

dizali ustanke i pokušavali zbaciti islamsku vlast. Negativni opisi Židova iz izvornih Muhamedovih djela i kasnije kuranske egzegeze u međuvremenu su kanonizirani. Suvremena islamska gledanja na Židove, Izrael i Palestinu određuje uvjerenje da je židovska vlast na bilo kojemu dijelu *Dar al-islama* svetogrđe. Na stvaranje tog uvjerenja presudno je utjecao veliki jeruzalemski muftija Hadži Emin el-Huseini koji je izradio politički islamistički program čija je bitna sastavnica protužidovstvo. On je Palestinu i borbu protiv cionizma pretvorio u središnju temu cijeloga islamskog svijeta. On je kanonizirano islamsko neprijateljstvo prema Židovima spojio s kršćanskim protusemitizmom. Šestodnevni rat imao je ozbiljne političke i duhovne posljedice i za islamski arapski svijet, jer je poraz u njemu bio šok koji je rezultirao repozicioniranjem i jačanjem političkog islama. I nakon toga jedna od njegovih središnjih tema ostaje Palestina koja se želi osloboditi promjenom strategije prema Izraelu: projekt trenutačnoga i potpunog vojnog uništenja ustupa mjesto projektu postupnog slabljenja Izraela, što omogućuje da u arenu arapsko-izraelskog sukoba uđu i brojni nedržavni akteri kao što su Palestinska oslobodilačka organizacija, Muslimansko bratstvo, Hamas, Hezbolah i dr.

Havel zaključuje kako je arapsko-izraelski sukob bitno određen religijskim, a ne sekularnim pristupom politici. Dok je u sekularnom pristupu politici sve podložno pregovorima, kompromisima i dogovorima, a suprotna se strana ne gleda kao oličenje “metafizičkog zla” nego kao nositelj oprečnih interesa, ciljeva i vrijednosti, religijski je pristup isključiv i radikaln, zasniva se na crno-bijeloj slici svijeta, a ciljevi su sukobljenih strana nepomirljivi. Duboka religijska prožetost sukoba u Svetoj zemlji očitovala se u vjerovanju u “božansko pravo vlasništva nad zemljom” koje ne može biti predmet pregovora suprotstavljenih strana što polažu pravo na tu zemlju. Vjerovanje u vlastito isključivo pravo na zemlju pretakalo se u razne oblike političkog djelovanja, uključujući i ratove. Autor naposljetku konstatira da je s politološkog gledišta danas kasno postavljati pitanja o tome kako religija utječe na politiku – pravo

je vrijeme za to pitanje bio prijelaz iz 19. u 20. stoljeće – jer je danas pravo pitanje kako će suvremena politika utjecati na buduće oblikovanje i tumačenje teologija sukobljenih zajednica. Ima li se na umu koliko povijest utječe na teologiju, a teologija na politiku, autor se nada, parafrazirajući Amosa Oza, da znanost neće ubuduće morati proučavati “komparativni fanatizam”.

Knjiga *Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest Sve-te zemlje* izniman je doprinos političkoj znanosti, ali i društvenim i humanističkim znanostima u Hrvatskoj uopće. Riječ je, prvo, o temi kojom se dosad nitko nije bavio tako temeljito, sustavno i mjerodavno kao Havel. Teolozi su napisali mnoge vrijedne rasprave o judaizmu i islamu, ali Havelova studija nije poglavito usmjerena na samosvrhovitu egzegzu svetih spisa, nego na analizu religijskih shvaćanja koja imaju neposredne ili posredne političke implikacije i konzekvencije. Samo se tako moglo utvrditi kako su dvije religije utjecale i kako još utječu na arapsko-izraelski sukob, ali i na arapsku i židovsku politiku na Bliskom istoku općenito. Riječ je, drugo, o umnogome inovativnome interpretacijskom pristupu odnosa teologije, povijesti i politike. Havel je pokazao kako se ni judaizam ni islam ne zasnivaju na metafizičkim dogmama, nego na povijesnim događajima ili na događajima koje njihovi sljedbenici smatraju povijesnim, najprije pretvarajući povijest u teologiju, a potom teologiju u politiku koja, opet, kreira povijest. Samo je iz složena odnosa u tom trokutu pojmljivo kako su i zašto religije tako izravno prisutne u političkom životu arapske i židovske zajednice. Taj se odnos može interpretirati i drukčijim redoslijedom: suvremena politika neposredno se ili posredovano zgušnjava u povijest, a potom ta povijest ulazi u teologiju i različite teološke interpretacije. Autor stoga smatra da bi pozornost trebalo usredotočiti na aktualnu politiku koja će ubuduće utjecati na religiju, a ne na religiju koja je već utjecala na politiku. Naposljetku, iscrpnim razmatranjem odnosa religije i politike autor je otvorio i zanemarenu perspektivu u tumačenju političkog ustrojstva i organizacije islamske i židovske zajednice koja omogućuje da se shvate korijeni i razlozi teokratizacije političkih poredaka na

Bliskom istoku – od teokracije iranskog tipa do ugradnje teokratskih elemenata u većinu političkih sustava u regiji, uključujući i izraelski – a koje promiče konvencionalnim politološkim interpretacijama i zapadnim konstitucionalnim dizajnerima koji ustraju na uvozu pravno-političkog pojmovlja i institucija s “kršćanskog Zapada” u nekršćanske i nezapadne dijelove svijeta. Ukratko, pred čitateljima je iznimno vrijedna znanstvena studija koja nema premca u hrvatskim društvenim i humanističkim znanostima.

LITERATURA

- Binder, L. (1958.). The Middle East as a Subordinate International System. *World Politics*. (10) 3:408-429.
- Jung, D. (1997.). Das Kriegsgeschehen im Nahen Osten: 43 Kriege und ein Friedensprozeß. *Orient*. (38) 2:337-351.
- Kaplan, E. (2005.). *The Jewish Radical Right. Revisionist Zionism and Its Ideological Legacy*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Kasapović, M. (2010.). Bliski ili Srednji istok? *Političke analize*. (1) 4:57-58.
- Lea, D. (ur.) (2001.). *A Political Chronologie of the Middle East*. London: Taylor and Francis.
- Perthes, V. (2000.). *Vom Krieg zur Konkurrenz: Regionale Politik und die Suche nach einer neuen arabisch-nahöstlichen Ordnung*. Baden-Baden: Nomos.
- Solingen, E. (2007.). Pax Asiatica versus Bella Levantina: The Foundations of War and Peace in East Asia and the Middle East. *American Political Science Review*. (101) 4:757-780.
- Trautner, B. J. (1997.). Hegemonialmächte im Vorderen und Mittleren Orient. *WeltTrends*. 16:7-42.
- Waxman, D. (2008.). From Controversy to Consensus: Cultural Conflict and the Israeli Debate Over Territorial Withdrawal. *Israel Studies*. (13) 2:73-96.

prof. dr. sc. Mirjana Kasapović
Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

1.

UVOD U PROBLEMATIKU ARAPSKO-IZRAELSKOG SUKOBA

Osnutak Države Izrael 14. svibnja 1948. i njezin opstanak na povijesnom teritoriju drevnih židovskih kraljevstava jedan je od najneobičnijih političkih fenomena iz novije svjetske povijesti. Iznenadio je mnoge vrsne političke i vojne analitičare, političare, diplomate, vojne časnike i povjesničare, i to ne nužno zbog njihova manjkava poznavanja materije ili lošeg uvida u tadašnje bliskoistočne prilike. Primjena političke, diplomatske i vojne logike, kakvom se s relativnom sigurnošću mogao anticipirati tijekom budućih zbivanja u drugim krajevima svijeta, u tome je dijelu Bliskoga istoka nerijetko rezultirala potpuno pogrešnim predviđanjima. Politički, ideološki, nacionalni, socijalni, gospodarski, vojni, strateški i drugi čimbenici kao da su se ondje u određenim trenucima isprepletali slijedeći neke jedinstvene zakonitosti, čiju bi logiku otkrivao tek osvrt unatrag.

Pogled unaprijed, sredinom druge polovice devetnaestoga stoljeća, neposredno prije Prve *alije*¹ (1882. – 1903.) i nastanka cionističkog pokreta, nije obećavao puno akcije i uzbuđenja. Jedan od posljednjih opisa palestinskih krajolika iz toga vremena nalazi se u putopisu Marka Twaina *Naivčine na putovanju*, prvi put objavljenom 1869. Iz današnje je perspektive gotovo komično koliko je taj inače lucidni analitičar društvenih zbivanja pogrešno procijenio

1 Pojmovnik nepoznatog nazivlja nalazi se na str. 591.

budućnost zemlje kojom je putovao dvije godine ranije. Tako je tijekom putovanja iz Galileje preko Samarije prema Jeruzalemu, Twain zabilježio:

Što smo dalje išli, to je sunce palilo sve jače, a kraj postajao sve goliji, krševitiji, odbojniji i turobniji. Ne bi moglo biti više kamenih krhotina razbacanih i posutih po ovom dijelu svijeta da je svaka tri četvorna metra zemlje zauzimao kakav istaknuti kamenorezac stoljećima. Čak su i maslina i kaktus, ti nerazdvojni prijatelji bezvrijednog tla, gotovo napustili ovaj kraj. Ne postoji kraj koji bi bio dosadniji oku od onoga koji opasuje prilaze Jeruzalemu.²

Vrijeme Twainova putovanja podudaralo se s kulminacijom opće nezainteresiranosti za te krajeve. Stoljeća zapostavljanja i loše uprave poharala su Palestinu, zemlju svetu Židovima, kršćanima i muslimanima, gotovo istom žestinom kojom i mnogobrojni ratovi što su im prethodili. Nebrojene su vojske poput najezda skakavaca prohujale njome i iza sebe ostavljale samo najtvrđe i najbeskorsnije komade prirode. Što nije bilo spaljeno u bitki, izgorjelo je na suncu. Što nije bilo zdrobljeno pod kopitima konja i kotačima bojnih kola, kršili su odroni, razbijale su rijetke, ali moćne bujice, rastakale su nepogode i izjedala stoljeća. A onda je u šesnaestom stoljeću Palestina postala dijelom osmanskoga imperija, kojim je tristo pedeset godina kasnije krstario Twain. Bezvoljna, neučinkovita i korjenito korumpirana turska uprava obrušila se na zemlju kao konačna potvrda njezina beznadna, apokaliptična usuda. Sveta zemlja prometnula se u prokletu. Kao da Bogu izgon Njegova naroda iz njegove zemlje nije bio dovoljan; kao da je protjeravši njih želio protjerati i svako uporište nade u povratak. “Kapernaum je bezoblična ruševina”, lamentira Twain posljednji se put osvrćući za Palestinom, nakon što je obišao i Jeruzalem te sa sjetnim olakšanjem krenuo prema luci u Jafi iz koje će otploviti natrag u civiliza-

2 Twain, 1964:173-174.

ciju. "Magdala je dom prosjačkih Arapa; Betsaida i Horaizin nestali su s lica zemlje, a pustinje oko njih, gdje su nekad tisuće ljudi slušale glas Spasiteljev i jele čudesan kruh, spavaju u tišini osame u kojoj žive samo ptice grabljivice i plašljive lisice. Palestina je pusta i ružna. A zašto bi i bila drukčija? Zar može prokletstvo božanstva uljepšati neku zemlju? Palestina više ne pripada današnjem vremenu. Ona je predmet poezije i tradicije – to je zemlja snova."³

U vrijeme kad je Twain putovao Palestinom, Židovi su već stoljećima bili narod bez zemlje i bez ikakve državotvorne ambicije uobličene u politički potentan pokret. Razasuti diljem svijeta u *galutu*, teško da je bilo države u kojoj ih se nije moglo naći barem nekoliko. Židovski se narod od davnina među nežidovima smatrao epitomom za nomada i apatrida, a srednjovjekovna legenda o Lutajućem Židovu kao da je te dvije riječi spojila u neslomljivu sintagmu. Narodi među kojima su se Židovi nastanili različito su gledali na njih. Jedni su ih poštivali i uvažavali kao nositelje drevne civilizacije, narod koji je iznjedrio velike proroke i svijetu podario Knjigu nad knjigama. Drugi su ih smatrali subverzivnima, prepredenim spletkarima, stranim tijelom u svojoj sredini te ih kao takve prezirali, zazirali od njih, katkad i mrzili. Stavovi većinskoga naroda prema Židovima u svojoj sredini nerijetko su se mijenjali, ovisno o društvenim previranjima. Židovi su kroz stoljeća *galuta* uglavnom strpljivo podnosili usud stranca i mijene raspoloženja okoline. Sjećali su se drevne slave Davidova i Salomonova kraljevstva, Hrama u Jeruzalemu i Ciona, čeznuli za njihovom obnovom ali, s iznimkom nekoliko pokušaja koji su završili fijaskom, bez ikakve značajnije ambicije da je potaknu. Većina je Židova, barem kao dio židovske kulture ako ne aktivne vjere, njegovala viziju da će tu obnovu donijeti *mašijah* kad se napokon pojavi, odnosno da je povratak na Cion i obnova židovske kraljevine Božji, a ne ljudski projekt. Svake bi godine, za blagdana Pashe, jedan drugoga pozdravili s *bešana ha-ba'a bejerušalajim* – dogodine u

3 Isto, str. 215.

Jeruzalemu – ali malo je tko očekivao da će doista sljedeću Pashu slaviti u Jeruzalemu, u Erec Izraelu. Kad su cionisti u Palestini u samo nekoliko desetljeća izgradili židovsku nacionalnu državu, potpomognuti okolnostima i zbivanjima od kojih se značajan dio nije mogao ni predvidjeti, a kamoli upriličiti, ona je iznenadila i mnoge među njima.

Palestinski Arapi, pak, koji su dočekali prve židovske doseljenike u Palestini, nisu gajili nikakve državotvorne ambicije, među njima nije postojao jači nacionalni identitet ni politički pokret. Otakako su muslimani ta područja zauzeli sredinom sedmoga stoljeća, ondje nikad nije uspostavljena nikakva arapska država. Palestina je bila dijelom nekoliko muslimanskih imperija, i to uglavnom marginalni dio, nevažan i zapostavljen. Rijetka i kratkotrajna pridavanja važnosti Palestini i Jeruzalemu bila su povezana s unutarmuslimanskim sukobima ili reakcijama na neke izvanjske pritiske, primjerice za vladavine kalifa Abd el-Malika ili Križarskih ratova. Nacionalizam koji će se među muslimanskim i dijelom kršćanskoga stanovništva⁴ na području između Sredozemnog mora i Arabije pojaviti početkom dvadesetog stoljeća bio je arapski; o palestinskoj naciji nije bilo ni primisli niti će se ona u smislu u kojem postoji danas pojaviti još gotovo pola stoljeća nakon sloma turske vlasti. Tijekom Prve *alije*, pa i nešto kasnije, Arapi, isprva vrlo zbunjeni židovskim dolascima i projektima, svoje stavove o njihovu doseljavanju u Palestinu gradili su *ad hoc* i nerijetko mijenjali. Pozitivan stav Arapa, osobito među aristokratskim obiteljima, u to vrijeme nije bio rijetkost; rijetkost su bili sukobi, izuzmu li se razbojnički prepadi beduinskih skupina na Židove. No razbojnici su jednako napadali i druge podesne žrtve. Inicijalna očekivanja mnogih cionista, kao i mnogih iz kasnije britanske Mandatne uprave, bila su da će Arapi na židovsko doseljavanje u Palestinu gledati blagonaklono, jer je bilo razvidno da će ono pridonijeti boljitku arapskih životnih

4 Nisu se svi kršćani poistovjećivali s arapskom nacijom i njezinim ciljevima. Dio libanonskih kršćana, primjerice, smatrao se potomcima Feničana (Morris, 2008:425), o čemu će više riječi biti kasnije.

prilika. Ta su očekivanja bila racionalna; djelomice i na temelju njih, britanski je ministar vanjskih poslova Arthur Balfour 1917. godine donio svoju poznatu Deklaraciju, "najneočekivaniji potez [britanske] Države u našoj povijesti"⁵, kojom je djelovanje s ciljem uspostave židovskoga "nacionalnog doma" ozakonjeno. Nadalje, ta su očekivanja isprva dijelile i mnoge palestinske arapske zajednice, a osobito obrazovaniji i viši stalež Arapa, od kojih su se neki isprva otvoreno izjašnjavali u prilog židovskom doseljavanju. Tijekom prvih desetljeća cionizma, bogati su Arapi, od kojih mnogi uopće nisu živjeli u Palestini, prodavali zemlju židovskim doseljenicima za izgradnju kibuca. U njima su potom Arapi bez vlastite zemlje nalazili posao, dok su i novopridošli i starosjedioci imali koristi od židovske liječničke pomoći i edukacije, često vezane uz poljoprivredu. Ali dio arapskih seljaka koji je obrađivao tuđu zemlju nakon prodaje Židovima morao ju je napustiti, što je stvaralo beskućnike i raspirivalo nezadovoljstva. Usprkos takvim slučajevima, materijalni i zdravstveni uvjeti palestinskih Arapa u 1920-ima već su daleko nadmašivali uvjete u kojima su živjeli njihovi sunarodnjaci u okolnim zemljama.⁶ U potrazi za kvalitetnijim životom sve se više Arapa doseljavalo iz okolnih krajeva u Palestinu, ali kako se evidencije o tim migracijama nisu vodile ni blizu tako detaljno kao o židovskom useljavanju, te su statistike velikim dijelom nepoznate,⁷ što do danas potiče polemike i kontroverzije te omogućuje njihovu zlorabu.⁸

Kako se židovsko useljavanje u Palestinu pojačavalo, a osobito nakon što je uspostava židovske države postala javno proglašeni cilj cionizma, određeni broj Arapa pod vodstvom jeruzalemskog muftije Hadži Emina el-Huseinija zauzeo je izrazito neprijateljski

5 Sykes, 1953:224.

6 Karsh, 2010:12-13.

7 Peters, 1984:242 i drugdje u knjizi.

8 U tom kontekstu nije zanemariva UNRWA-ova definicija palestinskoga izbjeglice kao osobe koja je u Palestini imala prebivalište od lipnja 1946., odnosno koja je u Palestinu uselila najkasnije dvije godine prije osnutka Države Izrael.

stav ne samo prema cionizmu nego i prema Židovima općenito. Pod muftijinim vodstvom Arapi su uskoro pokrenuli val nasilja nad Židovima, a nešto kasnije i veliku pobunu protiv Britanaca. Židovi su se počeli organizirati u obrambene skupine, koje su isprva bile isključivo defenzivne. Najveća od tih skupina *Hagana*, pod djelomičnim i kratkotrajnim vodstvom osebujnoga britanskog časnika Ordea Wingatea koji ju je, proučivši u Bibliji strategije drevnoga izraelskog ratovanja transformirao u ofenzivnu silu, s vremenom je prerasla u Izraelsku vojsku. Njezini kasniji zapanjujući vojni uspjesi potaknuli su mnoge religiozne Židove na reevaluciju ideje cionizma i sve veće pridavanje mesijanskih atributa državotvornosti.

Arapi i Židovi tako su se našli u grčevitoj borbi za prevlast nad relativno malenim komadom zemlje od dvadesetak tisuća četvornih kilometara.⁹ Važnost koju su tom komadu zemlje pridavali i Židovi i Arapi do početka Prvoga arapsko-izraelskog rata bila je golema i uglavnom posve neproporcionalna njezinim razmjerima i nekoj objektivnoj tržišnoj vrijednosti.¹⁰ Nakon Rata za neovisnost (koji Arapi zovu *nakba* – katastrofa), a osobito nakon Šestodnev-nog rata, kada je pod židovskom vlašću ujedinjen Jeruzalem, ta se važnost umnogostručila. Bilo je razvidno da su neki drugi aspekti i razmatranja, osim konkretnog značaja samih četvornih kilometara tla – još uvijek umnogome pustinjskoga – u značajnoj mjeri predstavljali dodanu vrijednost pri formiranju njezine cijene. Ta dodana vrijednost – njezin povijesni, vjerski, psihološki,¹¹ ideološki i mitološki aspekt te nastanak, značajke, snaga i utjecaj – koju Sveta zemlja ima u percepciji mnogih sudionika sukoba oko vlasništva nad njom, glavni je predmet i središnja tema ove knjige.

9 Današnji je Izrael, uključujući istočni Jeruzalem i Golansku visoravan, dva i pol puta manji od Hrvatske.

10 Između 1910. i 1944. cijena zemlje u Palestini porasla je i do 5.000% (Morris, 1999:38).

11 CIA-in dokument iz listopada 1947. otvara opažanjem da je Palestina “mala, slaba zemlja”, a njezin značaj uz stratešku važnost proizlazi iz “psihološkog problema koji predstavljaju arapska i židovska nepomirljiva potraživanja hegemonije nad tom zemljom” (ORE 49:1).

Država Izrael: politička koincidencija ili?

“Ako je povijest ijedne suvremene zemlje satkana od važnih i nevjerojatnih događaja, onda je to povijest Izraela”, napisala je profesorica Kasapović u svojoj studiji novije povijesti i politike te zemlje.¹² Sličnu je tezu iznio i Benjamin Netanyahu u uvodu knjige *A Durable Peace*, zabrinut ne zbog potrebe dokazivanja čudesa u povijesti židovskoga naroda, nego zbog mogućnosti da je židovski narod svoj dio čudesa potrošio.¹³ I doista, spletovi povijesnih, političkih, društvenih, ekonomskih, vojnih, međunarodnih, geostrateških i drugih okolnosti, tijekom zaživljavanja i obrane židovske države, često su rezultirali krajnje neočekivanim obratima i nevjerojatnijim ishodima. To je od samoga osnutka Države Izrael poticalo maštu mnogih koji su je gradili, koji su je podržavali pa i mnogih koji su joj se protivili, da u njezinu nastanku traže i pronalaze nešto više od pukoga političkog fenomena. Među takvima su uz Židove, kojih se od samih početaka cionizma moglo naći i u taboru zagovornika i u taboru protivnika židovskoga državotvornog projekta, svakako najvažniji muslimani, ali nipošto ne treba zanemariti ni kršćanske aktere koji su umnogome pridonijeli određivanju tijeka bliskoistočnih zbivanja. Mnogi su od pripadnika tih triju vjerskih skupina zbivanja oko uspostave izraelske države tumačili na različite, često dijametralno suprotne načine. No, razabiranje građe za tumačenje aktualnih zbivanja, koja se može povezati s nekim drevnim ili srednjovjekovnim spisima, događajima, obećanjima, proroštvima, vjerovanjima i očekivanjima, sve njih čini jedinstvenim političkim akterima na sveukupnoj međunarodnoj političkoj pozornici. Nigdje drugdje na svijetu, naime, sukob oko zemlje nije prožet tolikim religijskim nabojem i popraćen uvjerenjem značaj-

¹² Kasapović, 2010:10.

¹³ Netanyahu, 2000:xii-xiii.

nog dijela aktera da je militarizam i nasilje teološki legitiman način ostvarenja duhovne misije ovladavanja njome.¹⁴

Drugi su pak nastanak izraelske države smatrali političkom koincidencijom ili bolje rečeno proizvodom mnoštva koincidencija i spleta povijesnih okolnosti. Da su učestalost i priroda tih koincidencija neobični pa i zapanjujući, nerijetko se opažalo i među njima. Povijesna činjenica da se nijedan narod, koji je dvije tisuće godina izbio iz svoje zemlje, više nije u nju vraćao kao gospodar, već je sama po sebi bila dovoljna da se na židovski projekt u Svetoj zemlji gleda s određenim čuđenjem, a katkad i divljenjem.¹⁵ Židovi ne samo da su se u svoju drevnu zemlju vratili nego su u njoj obnovili jezik, vjeru, kulturu, državu i vojsku, naselili područja koja su velikim dijelom stoljećima pokrivala pustinje, močvare i divljine, izgradili gradove i naselja te sve to obranili od mnogostruko brojnijih neprijatelja. Da neobičnost te "političke koincidencije" bude veća, velik dio opisanoga zbio se nedugo nakon što je židovski narod prošao vjerojatno najveću nacionalnu tragediju sveukupne ljudske povijesti – Holokaust. Holokaust ili *Šoa*, ostavio je za sobom zatrte židovske zajednice diljem Europe, porušena nebrojena naselja, spaljene kuće, ješive i sinagoge, raspršene obitelji i stotine tisuća raseljenih, bolesnih, izgladnjelih i osiromašenih. Oko šest milijuna Židova u Holokaustu je izgubilo život. Teško je bilo očekivati da će se narod iz takva duboko tražičnoga korporativnog stanja, u kakvom su europski Židovi bili 1945., oporaviti u sljedeća tri naraštaja, a kamoli da će u istome stvoriti i obraniti državu.

Velik dio Židova koji su preživjeli nacistički teror više se nisu imali vratiti ni kamo ni kome. Odlučili su novi život potražiti u Pa-

14 U svijetu postoje žarišta sukoba, kao što je Kosovo, koja su obilježena religijskim antagonizmima iz kojih izbijaju erupcije nasilja. Ipak, moje je mišljenje da se arapsko-izraelski sukob u svojoj religijskoj komponenti ne može usporediti ni s jednim drugim sukobom na svijetu. Ta jedinstvenost podrobno je obrađena u poglavljima koja slijede.

15 Kako je Milovan Baletić primijetio: "Da jedan narod ostane vjeran svojoj zemlji i nakon dvije tisuće godina otkako ju je napustio, i da dvadeset stoljeća tri puta na dan moli za povratak na Sion – jedinstven je slučaj u povijesti čovječanstva" (Baletić, 1982:13).

lestini, skupa sa sunarodnjacima koji su imali sreću da je se dokopaju ranije ili da se u njoj rode. Ali čak se i to putovanje za mnoge od njih pretvorilo u neočekivani novi sukob s nositeljima vlasti. Nakon ispunjenja kvote židovskih izbjeglica kojima je bio dopušten ulazak u Palestinu, Velika Britanija, još uvijek upraviteljica palestinskih područja, nametnula je embargo na njihovo daljnje useljavanje i strogo ga provodila. Mnogi koji su preživjeli nacističke logore sad su se našli u sabirnim centrima na Cipru ili drugdje, kamo su ih odveli i ogradili donedavni saveznici i osloboditelji. Židovske su izbjeglice ondje čekale na nove prigode za pokušaj da se dokopaju Obećane zemlje. Mnogima od njih taj san se ostvario tek tri godine kasnije, po proglašenju Države Izraela. Dvije godine kasnije izraelski je Kneset donio i Zakon o povratku kojim je u Izrael dopušteno useljavanje praktički svim etničkim i vjerskim Židovima, ma otkuda dolazili.

U predvečerje proglašenja Države na dijelu Palestine koji je odlukom UN-a od 29. studenoga 1947. trebao postati židovskom državom našlo se 650.000 Židova. Stanje i brojnost tih pretendencata na državu bilo je, u usporedbi s arapskim protivnicima njihova ambicioznog projekta, takvo da su ih mnogi dobronamjerno zaklinjali da odustanu od "suicidalnog" proglašenja Države. I prijatelji i neprijatelji bili su uvjereni da će Arapi promptno osvojiti i zatrti židovsku državicu.¹⁶ Ben-Gurion je pred čitanje Deklaracije o nezavisnosti proživljavao životnu agoniju, jer je znao da će uslijediti bespoštedna

16 Netanyahu, 2000:83-84; Britanska vlada i načelnik Imperijalnoga glavnog stožera najvjerojatnije su vjerovali u arapsku pobjedu početkom rata (Morris, 2008:81). Ali bilo je iznimaka: predsjednik UNSCOP-a Švedanin Emil Sandström već je sredinom 1947. smatrao da će, ukoliko dođe do rata, *jišuv* pobijediti Arape i osvojiti većinu palestinskog područja (Morris, 2008:43). Jedan od arapskih vođa, irački general Ismail Safwat, kojeg je britanski veleposlanik u Bagdadu opisao kao "staromodnoga turskog časnika, iznimno hrabrog i neizrecivo glupog", opetovano je koncem 1947. upozoravao da razjedinjeni, slabo opremljeni i neobučeni Arapi neće moći pobijediti Židove (Morris, 2008:68-71). CIA je u izvješću od 28. 11. 1947., dan prije glasovanja u UN-u o podjeli Palestine, predviđela da će Židovi isprva polučiti uspjeha protiv Arapa zbog "superiorne organizacije i opreme", ali da bez "značajne pomoći izvana u ljudstvu i opremi neće moći izdržati dulje od dvije godine" (ORE 55:1).

borba na život i smrt.¹⁷ Pet arapskih armija, među kojima su bile i postrojbe iz više drugih islamskih zemalja i naroda, uključujući i neke bivše pripadnike *Handžar* divizije,¹⁸ već su na rubovima najisturenijih kibuca nestrpljivo čekali zapovijed da krenu i “pobacaju Židove u more”. Dobili su je dan nakon što je Izrael proglašen. Ali ono što je uslijedilo bilo je vrlo različito od svega što su očekivali i prijatelji i neprijatelji pa i sami palestinski Židovi, tada već Izraelci. Kao da je neka druga, viša, nevidljiva i nepobjediva sila željela da ta nacija zaživi.¹⁹ Rabin Heschel stvaranje izraelske države usporedio je s čudom rastvaranja Crvenog mora.²⁰ Iz Rata za neovisnost Izrael je izišao kao pobjednik, s teritorijem većim od predviđenoga odlukom o podjeli Palestine. Primirje su zatražili Arapi.

Za razliku od većine drugih sukoba u kojima ratni pobjednik određuje uvjete daljnjega ustroja, nakon čega se s vremenom prilike između zaraćenih strana normaliziraju – kao što se dogodilo u Europi nakon 1945. godine – sukob između Arapa i Izraelaca završio je samo u prvoj fazi. Mnoga načela na kojima je uspješno građena poslijeratna Europa pokušalo se primijeniti i u Izraelu. Ne, doduše, u istom opsegu i ne uvijek na isti način, jer su bliskoistočne prilike karakterizirale mnoge osebjunosti, ali tendencija oponašanja uspješnih političkih, društvenih i gospodarskih obrazaca zapadnoga i demokratskog svijeta bila je uvijek prisutna. U Izra-

17 Na pitanje o najtežoj životnoj odluci, Ben-Gurion je odgovorio da je to bilo upravo proglašenje izraelske nezavisnosti 14. svibnja 1948., jer je bilo jasno da će uslijediti invazija arapskih država, dok su Židovi u usporedbi s njihovim armijama bili nenauružani (Ducovny, *Ben-Gurion*, 33).

18 Frantzman & Čulibrk, 2009:189-201.

19 Dov Knohl, autor povijesti Guš Eciona, piše: “Tijek izraelskoga Rata za neovisnost obilježen je mnogim čudima. Mnoga su židovska naselja i ispostave spašeni u posljednji tren, pod neobičnim okolnostima, koje religiozne osobe mogu smatrati jedino ishodom božanske intervencije” (Knohl, 1958:9). Novinar Michael Greenspan, koji je po vlastitom navodu nereligiozan, prije nekoliko je godina snimio seriju dokumentarnih filmova *Against all Odds: Israel Survives*, u kojima je istraživao neobjašnjive događaje vezane uz opstanak izraelske države. Greenspan je intervjuirao sudionike tih događaja, među ostalima i Avigdora Kahalanija te prikupio materijal koji gledatelja teško može ostaviti ravnodušnim.

20 Heschel, 1987:203-204.

elu je brzo zaživjela demokracija, osnovane su izvrsne obrazovne ustanove, pokrenuta industrijska i poljoprivredna proizvodnja, uvedena socijalna i zdravstvena zaštita, uređena jednakost građana pred zakonom te zajamčene vjerske, političke, građanske i manjinske slobode. Arapima koji su tijekom rata otišli ili su protjerani iz svojih domova nije bio dopušten povratak, a onima koji su ostali nametnuta su ograničenja kretanja i drugih aktivnosti koja su, uz postupna ublažavanja, trajala do 1966.²¹ S vremenom su izraelski Arapi stekli prava i pogodnosti života u demokratskom društvu, poput mogućnosti sudjelovanja u političkom životu²² i prava na javno kritiziranje poteza i politike Vlade. Ipak, između Izraelaca i Arapa vladalo je, i još uvijek vlada, nepovjerenje uzrokovano godinama sukoba. Arapi zbog toga nisu podliježali vojnoj obvezi niti su se mogli zapošljavati na mjestima na kojima se posebna pozornost posvećivala sigurnosnom aspektu. Arapi se, uz određene iznimke, nisu mogli doseljavati u Izrael, dok je poticaj na židovsko doseljavanje bio okosnica ne samo izraelske politike nego samoga postojanja Države. Izrael je definiran kao “židovska država”, što je do danas ostalo predmetom žustrih neslaganja čak i unutar židovskoga nacionalnog korpusa. S druge strane, životne prilike Arapa, uključujući razinu obrazovanja, kvalitetu medicinske skrbi, zaposlenost i standard života, slobodu govora, vjeroispovijesti manjinskih zajednica poput kršćana i sljedbenika bahaizma te političkoga djelovanja, brzo su nadmašile one u većini drugih arapskih zemalja. Ekonomski i društveni razvitak Države Izrael pogodio je i Židovima i nežidovima koji su Izrael prihvatili kao domovinu. Izrael je, osobito za onaj dio populacije koji je uz osobnu vještinu, kreativnost i marljivost stekao i određeni stupanj naobrazbe, brzo postajao zemlja velikih mogućnosti. Srednji je stalež rastao puno brže nego u bilo kojoj okolnoj arapskoj zemlji.

21 Morris, 2008:349.

22 Zanimljiv članak o dvojicama i aktivnostima stranke *Mapam* po osnutku Države glede učlanjivanja Arapa, stavljajući Arapa na parlamentarne izborne liste i arapskim reakcijama donosi Yael Yishai u Kedourie & Haim, 1982:241-256.

Veliku razliku u odnosu na prilike u poslijeratnoj Europi predstavljalo je, dakako, sigurnosno pitanje. Budući da ni jedan susjed nije sa židovskom državom uspostavio trajni mir, nego samo primirja, golemu sredstva ulagala su se u sektor obrane. Izraelci su na granicama izgradili mrežu vojnih i nadzornih objekata, a sigurnosno-obavještajni sustav i vojno ustrojstvo proželi su gotovo svaki segment društva. Usprkos tome, upadi arapskih gerilaca i terorista bili su česti, a Izraelci su nemilosrdno uzvraćali prodirući u područja država iz kojih su dolazili, kako bi uništili terorističke baze, a ponekad i drugo što bi im se našlo na putu. Kako su razmjeri Holokausta postajali poznati i sve šokantniji, kao i okolnosti pod kojima su izginule stotine tisuća europskih Židova kojima su Saveznici mogli pomoći, ali nisu,²³ jačala je svijest Židova o tome da ovisi samo o sebi. Pozive na zatiranje židovskog naroda, kakve su tridesetih godina u Europi mahom zanemarivali kao prazne prijetnje poremećenih razmetljivaca, Židovi su sada uzimali zaozbiljno. Pouzdanje opstanka Izraelci su stavili u snagu i opremljenost vlastite vojske, opću spremnost naroda te učinkovitost sigurnosnih službi, što je rezultiralo visokim stupnjem militarizacije zemlje. Usprkos tome, opći ekonomski boljitak, a osobito porast životnog standarda i građanskih prava među Arapima otvorili su put očekivanjima normalizacije odnosa kako s njima tako i s njihovim sunarodnjacima iz okolnih zemalja. Takva očekivanja među izraelskim političarima osobito su gajili Židovi podrijetlom iz Europe, mahom Aškenazi, koji su od osnutka Izraela dominirali izraelskom politikom. Za razliku od Mizrahi Židova i donekle Sefarda, mnogi su od njih, budući da su dolazili iz istočne Europe ili ponikli i obrazovani u tradiciji europskoga humanizma, bili gorljivi socijalisti i sekularisti. Njihov je materijalistički pogled na stvarnost, koji se temelji na pretpostavci da će porast životnoga standarda te građanskih i političkih prava Arapa – uključujući i one koji su deklarativno bili neprijateljski

23 Primjer je nekoliko stotina tisuća mađarskih Židova koji su 1944. željeznicom prevezeni u logor Auschwitz-Birkenau i ondje ubijeni.

svrstani, pripadnici terorističkih organizacija pa i sudionici u terorističkim napadima – nužno dovesti i do smanjenja razine neprijateljstva, tijekom godina prerastao u službeno očekivanje na temelju kojega se osmišljavao politički program na razini države. On je kulminirao Mirovnim sporazumom u Oslu, alternativno izraelskim povlačenjem iz Gaze (motivi koji stoje iza toga povlačenja još nisu poznati javnosti²⁴). No, umjesto očekivanih smirivanja napetosti s Arapima, nakon izraelskih ustupaka i potpisivanja mirovnog sporazuma s PLO-om pokrenuo se suprotan proces.²⁵ Islamističke su skupine ustupke tumačile i predstavljale muslimanskoj javnosti kao dokaz židovske slabosti do koje je dovelo njihovo militantno djelovanje te kao znak da će ih Alah uskoro potpuno uništiti, kao i križare prije njih. Bila je to argumentacija pred kojom su mnogi predstavnici lijevoga sekularno-humanističkog bloka ostajali osupnuti i zbunjeni. Analitičari i aktivisti s desnoga bloka, pak, koji su predviđali takav razvoj događaja te se protivili političkim ustupcima, osnažili su utjecaj u izraelskom društvu. A takvi su u posljednjih nekoliko desetljeća sve češće dolazili iz religijskih krugova.

Gotovo sve radikalne skupine koje su među Arapima-Palestinima našle uporište i koje su izraelske ustupke odbacile kao poticaj za uspostavu održivog mira (mira u zapadnjačkom smislu riječi²⁶) izravno su i deklarativno povezane s religijom islama.²⁷ One su

24 Gorenberg navodi kako su Šaronovi ciljevi ostali nejasni i nabroja nekoliko mogućih političkih i ideoloških razloga (Gorenberg, 2006:373). S druge strane, mnogi pretpostavljaju da je opasnost od kaznenog progona zbog korupcije stvarni razlog Šaronova programa povlačenja iz Gaze, jer je on njime svratio pozornost s mnogobrojnih afera za koje su bili optuživani on i njegovi sinovi te se umilio ljevici koja je dominirala izraelskim pravosuđem.

25 Statistika iz druge polovice 1995. pokazuje kako je u dvije godine "mira" stradalo 38% svih žrtava arapskog terora dotadašnje izraelske povijesti (Stav, 2001:24).

26 Dio terminologije bit će potrebno kasnije definirati; islamističke skupine, poput Hamas, ne protive se miru ukoliko je taj mir *Pax Islamica* pa su oni u svom viđenju svijeta, može se reći, pacifisti.

27 Određeni dio Arapa kršćana, poput Georgea Antoniusa ili Edwarda Saida, pozivali su se više na nepravdu koju je Arapima nanio cionizam i imperijalizam te se također mogu svrstati među nesmiljene kritičare Izraela, ali ne i radikale u smislu u kojem su radikalni Hamas ili Mučenici el-Akse. Radikalna skupina koja nije islamistička

kompromise s Izraelom često odbijale ne pozivajući se na kakva konkretna neispunjena očekivanja, nego na religijska načela, vjerski zakon i vjersku tradiciju, često s tematikom interakcije muslimanskoga proroka Muhameda i hidžaskih Židova. Takva je argumentacija za sekularne Aškenaze predstavljala veliku zagonetku, štoviše, bizarnost kojoj se dugo nije pridavala ozbiljna pozornost. Dok su izraelski političari toga kova nastojali kao odgovor na arapske pozive na džihad osmisliti bolji politički program kojim bi ih dodatno odobrovoljili i uvjerali u svoju nepatvorenu predanost politici dijaloga, islamističke su skupine ostajale postojano neimpresionirane. One su u svom “političkom programu” Izrael definirale kao privremenu tvorevinu, poput križarskoga kraljevstva iz 12. stoljeća, proizvod cionističke, britanske i američke protuislamske urote, kršćansko-židovskoga imperijalizma i spleta okolnosti, odnosno kao političku koincidenciju. Neki su među njima u nastanku Izraela prepoznali više od političke koincidencije – kaznu zbog vlastitoga odstupanja od Alahova puta. No u oba ta oblika Izrael se shvaćao kao fenomen protivan temeljnim načelima islama. Nečuveno je da *Dar al-islam* opet postane *Dar al-harb* ili da se usred *Dar al-islama* stvori *žimijjska* država. Jedini legitiman muslimanski odgovor na njezino postojanje jest džihad koji privremeno može zamijeniti *hudna*.

Istodobno sa širenjem sekularnoga cionističkog pokreta, radikalizacijom arapskoga neprijateljstva, progonima Židova tijekom Drugoga svjetskog rata, a osobito nakon vojnih uspjeha Izraela u ratovima iz 1948. i 1967. (pa i u ratu iz 1973., ali iz bitno drugih razloga), među Židovima su jačale religijske skupine kao nositelji ideje cionizma. Već od početka cionističkog pokreta među aškenaskim je Židovima, koji su bili glavni nositelji političkog cionizma, postojao ogranak koji je bio potaknut vjerskim motivima, iako je

je Narodna fronta za oslobođenje Palestine (PFLP) čiji je prvi vođa George Habaš palestinski kršćanin. No ta je skupina ideološku platformu gradila na marksizmu-lenjinizmu te je nakon kolapsa Sovjetskog Saveza izgubila utjecaj i danas se ne može smatrati važnijim političkim čimbenikom među palestinskim Arapima.

većina ortodoksnih religioznih Židova prije 1940-ih bila nezainteresirana za cionizam ili mu se protivila. U prvim godinama nakon osnutka izraelske države mnogi među njima smatrali su je teološki nelegitimnom političkom koincidencijom. Za mnoge od njih ona je bila proizvod vjerski nedopustivoga židovskoga političkog aktivizma, za koji Židovi nemaju božanski mandat. Za stvaranje Izraelove države i povratak Židova iz *galuta*, smatrali su, trebalo je čekati na Božju intervenciju i dolazak Mesije. Dio je religioznih Židova takvoga političkog opredjeljenja pred strahotama Holokausta promijenio mišljenje i pristao uz cionizam. Među njima je poznat rabin Teichtal koji je tijekom rata zaključio da je uvjet za židovsko konačno otkupljenje (*geula šlema*) taj da se vrate i opet izgrade Erec Izrael.²⁸ Ali obrat većih razmjera u percepciji cionizma religijske zajednice zbilo se kasnije, nakon pobjeda iz 1967. i 1973. Kao i kod muslimana, židovski se stav prema političkim prilikama može u mnogim aspektima povezati s drevnim svetim spisima i s tradicijom. Jedan aspekt svetih spisa i tradicije i kod Židova i kod muslimana predstavlja izravnu poveznicu s današnjicom, a to je tumačenje Božje volje kroz prizmu *zbivanja*, kako onih iz drevne i srednjovjekovne prošlosti (bila ona povijesna u znanstvenom smislu riječi, tradicionalna ili mitološka) tako i aktualnih, onih koja se događaju ovdje i sad. Ako je za mnoge religiozne Židove u svibnju 1948. Izrael izgledao kao proizvod političke koincidencije i umješnosti bogohulnih ambicioznih sanjara, neobične i krajnje neizgledne pobjede u Šestodnevnom i Jom kipurskom ratu predstavljale su, ili barem ponudile, razloge za reevaluaciju toga stava na temelju promišljanja ne samo o općenitom Božjem upravljanju povijesnim zbivanjima, nego o Božjem usmjeravanju tijeka *moderne blisko-istočne povijesti* prema konačnom ispunjenju drevnih biblijskih obećanja. Neki od najutjecajnijih izraelskih rabina upravo su tako protumačili politička zbivanja te svoje religijske zajednice potaknuli na predan političko-mesijanski aktivizam. Mnogi Židovi tako

28 Schindler, 1990:7-8.

konvertirani na cionizam, na bliskoistočnoj političkoj pozornici više nisu nastupali samo kao politički pragmatičari, nego i kao borci za postizanje eshatoloških ciljeva. Ta dva politička opredjeljenja – židovski politički pragmatizam i politički mesijanizam – kako ćemo vidjeti kasnije kroz ovu studiju, nisu nužno oprečna u praksi kao što su u teoriji, što je fenomen do sada ne osobito obrađen u politološkim istraživanjima.

Dodatna interakcija između politike, povijesti i religije među Židovima pojavila se u fenomenu da je dio nekoć sekularnih Židova, kako u Izraelu tako i u dijaspori, upravo zbog povijesti modernoga Izraela, postao religiozan. Tako obraćen Židov (*hozer betšuva*) koji sa Zapada doseli u neko od naselja u Judeji ili Samariji, na Izrael gotovo sigurno ne gleda kao na političku koincidenciju.²⁹ Takvom ga ne doživljava ni većina židovskih naseljenika Judeje i Samarije, koji te krajeve smatraju božanskom baštinom pa ih tako i nazivaju – *nahala* ili *hitnahalut*, a sebe baštinicima – *mitnahalim*.

Impulsi koji potiču i oblikuju osobno viđenje Države Izraela, kako kod Židova tako i kod Arapa, kompleksni su, slojeviti, mnogobrojni, raznoliki i nerijetko solidno utemeljeni na kvalitetnim argumentima čak i kad su oni posve oprečni. Bilo da su religijski ili sekularni, ideološki ili pragmatični, iracionalni ili racionalni, oni su stvarni, a politički akteri koje ti impulsi potiču, autori su bliskoistočne stvarnosti u njezinu današnjem obliku i kreatori njezine budućnosti. Oni među njima koji u postojanju izraelske Države prepoznaju čimbenike koji nisu (samo) ovozemaljski, nego (i) duhovni, transcendentni, soteriološki, mesijanski i eshatološki, božanski ili đavolski nadahnuti ili potaknuti, arapsko-izraelskom sukobu prilaze s aspekta koji je jedinstven i koji se nerijetko duboko kosi sa zapadnjačkim kako svjetonazorom tako i pristupom

²⁹ Kao student sam 2003. u Hebronu upoznao lokalnog rabina, koji je sa suprugom i četvero djece preselio iz New Yorka u Hebron, grad u kojem oko 800 Židova živi među više od 100.000 Arapa i jedno je od najopasnijih mjesta u Izraelu. Iz razgovora s njime zaključio sam da upravo religiozni Židovi iz zapadnih zemalja čine važan stup tih zajednica.

međunarodnim odnosima, vođenjem politike, rješavanjem sukoba i zastupanjem nacionalnih interesa. Brojnost takvih aktera, osobito među Arapima muslimanima, nije zanemariva, a ishod izbora u Gazi 2006. kao i zbivanja vezana uz takozvano “arapsko proljeće”, pokazuju da bi ona diljem Bliskog istoka mogla biti vrlo velika. Moje je mišljenje da se taj aspekt treba ozbiljno sagledati, kvalitetno istražiti bez izbjegavanja konfliktnih i kontroverznih tema te sve njegove relevantne dijelove uvažiti pri traženju održivoga bliskoistočnog rješenja.

2.

METODOLOGIJA I IZVORI

Postojanje djelatne interakcije između religije i politike u židovstvu i islamu,¹ kao fenomena utemeljena na njihovim dotičnim svetim pismima te vidljiva u drevnim i srednjovjekovnim povijesnim zbivanjima, stvarnima ili zamišljenima, nije upitno. U brojnim povijesnim i teološkim studijama ono je već kvalitetno obrađeno. Ali, postoji li slična interakcija i povezanost i u aktualnim bliskoistočnim zbivanjima, onima o kojima ne čitamo u sakralnoj i povijesnoj literaturi, nego u dnevnom tisku? Odgovor na to pitanje po mišljenju mnogih promatrača također je potvrđan. Riječima Davida Leeminga: “Nakon pregleda bliskoistočne mitologije teško je izbjeći povezanost između mitologije i zbivanja koja se na Bliskom istoku događaju danas.”² Ono što je manje jasno jest kolika je uloga te “mitologije” u zbivanjima; kako je prepoznati, istražiti i “izmjeriti”?

Već letimičan pogled na bliskoistočna politička zbivanja, posebice ona vezana uz Izrael, otkriva da je povijest, ponajprije sakralna (postoji li druga?), jedna od okosnica identiteta zajednice i pojedinca te odrednica mnogih savezništava i suparništava. Židovi

1 Dio prostora u ovoj knjizi bit će posvećen i kršćanstvu, budući da je uloga kršćana u bliskoistočnim zbivanjima velika, a u nekim je razdobljima, kako ćemo vidjeti, bila i ključna. No glavnina analize odnosi se na židovstvo i islam.

2 Leeming, 2004:131. Leeming je autor ili suautor više zapaženih studija o mitovima i mitologiji.

i Arapi u svojim se zahtjevima pozivaju na religijske koncepte, dijelove svetih spisa i njihova tumačenja, nerijetko kao da je njihova relevantnost za sadašnjost i budućnost ista, katkad čak i veća nego što je bila u prošlosti. Iz bliskoistočne vjerske retorike nerijetko se može zaključiti kako mnogi današnji religiozni i religijski akteri bliskoistočnih zbivanja sebe zaozbiljno vide kao sredstvo ostvarenja davno zacrtanih božanskih nauma ili kao slijednike skupina i pojedinaca iz minulih vremena, preko kojih se zbivaju djela čija se eshatološka i soteriološka vrijednost isprepleće s političkom.³ Pretpostavka da su svi akteri arapsko-izraelskoga sukoba koji se pozivaju na kanon nužno religijski motivirani bila bi, dakako, ishitrena. Mnogi su od njih na neki način i u određenom opsegu bili izloženi zapadnjačkom, načelno sekularno humanističkom pogledu na vjeru i politiku, prema kojem su to dvije odvojene društvene sfere.⁴ U trenutku kad se nađu pred stvarnim političkim odabirom, tendencija da konzultiraju neku svetu knjigu vjerojatno nije apsolutno nadređena tendenciji da postupe u skladu s nekim drugim načelima ili interesima. Samo pozivanje na vjeru od strane političkih aktera nije nužno odraz njihovih stvarnih političko-religijskih poriva. Vjera na koju se kao motivacijski čimbenik poziva neko političko tijelo može biti sredstvo ili izlika za postizanje kakva ipak više “ovozemaljskoga”⁵ cilja. Neki arapski režimi su, primjerice, u određenim fazama arapsko-izraelskog sukoba, potvrđivali pred vlastitim narodom da je uništenje židovske države islamska vjerska

3 Često arapsko ime Abdulah znači “Božji sluga” ili “Božji rob”, kao i danas manje učestalo židovsko ime Obadija. U hrvatskom jeziku ne postoji sličan ekvivalent niti mi je poznato da postoji u drugim slavenskim, romanskim i germanskim jezicima.

4 Tu pretpostavku dijele i mnogi kršćani, na temelju Isusovih riječi iz Evanđelja po Mateju 22:21 da “Caru [pripada] carevo a Bogu Božje” (vidi i Mk 12:17, Lk 20:25). Ipak, u različitim se denominacijama i ograncima kršćanstva različito gleda na razinu i oštrinu razdvajanja sfere vjere od drugih društvenih sfera. Dok se amiši ili neke katoličke redovničke družbe nastoje u potpunosti odvojiti od “svjetovnih” zbivanja, mnogi evangeoski kršćani vjerski su motivirani za politički i društveni aktivizam.

5 “Ovozemaljsko” i “religijsko” u židovstvu i islamu nisu razgraničeni kao u kršćanstvu, o čemu će kasnije biti više riječi, ali ovdje se riječ odnosi na motive doista nepovezane s religijom na bilo koji način.